

304 dokonalého člověka, celistvého a zharmonisovaného ve své celosti, i zdravé šťastné společnosti. Takový by byl ideál: aby nebylo umělců z profese; aby všichni byli umělci diletanti *v dobrém* smyslu tohoto zneužitého slova; jen tak umění a život zase jedno by byly, jakož bylo na počátku.“

A dopověděv to, odvrátil se prudce a odcházel rychle od udiveného učně.

Kritik života

305

Dvě sličné knížky, v něž sebral Gustav Jaroš¹ své stati literárně, umělecky i společensky kritické, ukazují jej myslitelem opravdovým a nebojácným. Jeho dvě knížky jsou tuším z nejstatečnějšího, z nejmužnějšího, co máme v našem písemnictví; a to tím, že jsou od někoho, kdo dovede domyslití.

Podle přesvědčení Jarošova kritika pouze estetická jest cosi povrchního a polovičatého. Písemnictví, umění souvisí mu co nejdůvěrněji s životem; jest jen jeho ukazatel, exponent. Tuto souvislost, tuto závislost umění na životě sleduje Jaroš všude, po nejrůznějších stránkách. Tak na příklad závislost umění na krvi člověka-umělce. Člověk, který žije nepřírozeně ve velkoměstě, v různých tmavých kobkách a děrách, oděný a obutý, bez slunce a vzduchu, neobléván a nekoupán jimi neustále, má krev kalnou a otrávenou; jak může z *léto* krve vzejítí zdravé, to jest světlé, jasné, slunečné umění? A šíře: závislost umění na krásném zdravém těle souměrně vyvinutém. Návštěva Dána J. P. Müllera, methodika léčebného tělocviku, jest Jarošovi příležitostí glosovati slovo Ruskinovo o nutnosti čisté země a krásného lidu pro pravé umění a ukázati na staré Řeky a moderní Japonce jako

1 - *Gamma: Brázda*. První knížka: *Uměním*; druhá: *Životem*. Stran 287 a 273. Nákladem Štencovým v Praze 1917. Brázda dokazuje, že i dnes, ve čtvrtém roce válečném, jest možno poříditi knihy opravdu dokonale vypravené jako před válkou, knihy, jež jsou rozkoší zraku, a obžalovává přímo naše různé velkonakladatele, kteří chrlí do světa mizerné tiskoviny žalostně vypravené, nedbale a nakvap vyráběné a přitom drahé — o obsahu jejich ani nemluví.

306 doklad pro thesi, že není silného umění bez soustavného kultu tělovosti.

Tak mění se sama sebou tomuto žaku Ruskinovu kritika umění v kritiku života. Jarošovi není pravého umění bez pravého života a pravého života bez radosti, bez štěstí. Kdo zabíjí nebo znemožňuje radost, podtíná kořeny stromu, jehož květem jest umění. Odtud boj Jarošův se všemi znehodnostiteli i znehodnostitelkami života: s církevnictvím a zvrhlým náboženstvím, které zotročují člověka, neboť jest jim třeba člověka nesvobodného a neradostného, poslušného jako mrtvola; s moderní polovědou a lživědou, která vykládá život mechanicky a odnervuje jej i odbožšťuje jej ve sklady formulek; s moderní vědou národohospodářskou, již viní, také po vzoru Ruskinově, že znemožňuje nebo alespoň znesnadňuje pochopení pravých hodnot životných a namísto nich nastoluje lžihodnoty a pahodnoty, kapitál a peníze, a dělbou práce zabíjí radost z práce a tím tvořivost; s celou moderní společností vůbec a národní společností českou zvláště, založenou na pošetilostech všeho druhu, otročící zvrácenostem a neřestem každého způsobu.

Jak umí Jaroš promyslet problém a domyslet jej do kořenů, jak všecko vyvodit z jednoho principu, toho dokladem buď krásná závěrečná stať druhé knížky *Životem Ovoce a strom*. Zde útočí Jaroš na to, co pokládá za sám kořen všeho zla: na stravu zvířecí, masnou. To jest mu brána, kterou proudí se jed do života, aby odtud prostoupil jej celý. V této stati, v níž úvahy hygienikovy a lékařovy mísí se s básnickými zkazkami literatur východních, v níž bystrá kritika národohospodářská podává si ruku s reminiscencemi z východní filosofie, črtá Jaroš s horoucí silou obrazotvornou celý ten strašný bludný kruh, v němž potácí se zajaté omámené lidství od tisíci- a deseti-i statisíciletí. Myslím, že ani pochybovač sebevětší neubrání se mocného otrěsného dojmu. Jak masná strava rozvrací přímo i nepřímou rodiny, zavíňuje utrpení dětí, zotročuje v žalostné smyslné prodanství muže i ženu, již váže jako nevolnici po celé hodiny k rozžhavené plotně, vyvolává řadu jiných lžipotřeb a nutí člověka, aby proto

307 konal nad své síly práci neradostnou a nepotřebnou sobě i lidstvu, víc: práci vražednou sobě i lidstvu, nositelku a šířitelku smrti, — to jest vysledováno-vyvoláno s opravdovou silou myšlenky i slova, představy i výrazu.

Odtud odvážně útočný, a s perspektivy dnešní lžikultury mluveno, podryvný *anarchistický* rys těchto knížek Jarošových. Jaroš chce řád a pořádek opravdový, a proto musí se jeviti rozvratcem těm, kdož pokládají dnešní nelad, rozlad i rozklad za zákonnou normu. Jaroš má statečnost útočiti na mnohou příjemnou lež, na mnohou konvenci nemyslivým zvykem posvěcenou. Pová ti zcela správně, jak často bývá pro děti krvavou ironií slovo o rodinném ráji, jakou hrubou surovou ilusí, uměle přelichující blativý podklad, pohlavní láska manželská; dovede ukázati ti nejen vůdce národa v zahanbujícím postoji, jak se zálibou dává si líbatí ruku svým sluhou, nýbrž přistihuje i církevnictví náboženské i národní při machinacích, při nichž se ti zdvihá žaludek. Ale vedle toho nalézá Jaroš odvalu žádati, aby jméno německého tvůrce sadů vinohradských nebylo zakrýváno jménem Havličkovým, a dovede napsati nejen apologii adamitů, ale postaviti se i proti národnímu heslu domnělé národohospodářské emancipace národní „obohacujte se“ a hlásati národu znova a znova dobrodiní zdravé moudré chudoby — ne nouze a bídy, jak sám kdesi rozlišuje. A má statečnost ještě větší mluvití přímo o „nižinách mateřství“, jde-li o ženského genia rázu Boženy Němcové, jenž měl nepodlehnutí prý nižšímu příkazu hlasu přírodního, nýbrž sledovati vyšší *prolipřírodní* pokyn, zvoucí jej k tvorbě...

Nezmaten, volný napravo i nalevo, vpřed i vzad, statečný nejen proti vnějšímu, nýbrž i proti vnitřnímu nepříteli, Jaroš není nikde pouhý divadelní pozér, ve strakatém peřestém mumraji, kterému jde o potlesk galerie nebo parteru, nýbrž ušlechtilý duch a jemné srdce, jež vlastním utrpením koupilo si právo na hněv a rozhorlení.

Znám učitele Jarošovy. Základní ideje své umělecké politiky a národní hygieny má od Ruskina; Tolstoj naučil jej prohlédati

klamy a lži rodinně pohlavního života, církvi a tradicí společenskou posvěcené a pokládané za nedotknutelné; Thoreau osvobodil jej od carlylovského lžievangelia práce pro práci a poučil jej o důležitosti problému jak zbaviti se práce nadměrné a neužitečné pro vlastní tvorbu, pro *unum necessarium* rozjímavého theoretického života lidského. Neuvádím těchto vzorů Jarošových ani se stínem nějaké tendence detektivní nebo usvědčovací, jak se činívá obyčejně v chlapeckých polokritikách polopomluvách českých; nýbrž proto, že jsou částečně i mými mistry a že i já jsem jim za mnohé zavázán. A pak proto, abych připomněl rozdíl mezi *učněm* a *otrokem*; opravdový učeň časem dorůstá mistra, osvobozuje se od něho *přesto*, že mu zůstává věrný, rozšiřuje jej. Tak na příklad Ruskinův světový názor je v podstatě židovsko-křesťanský; ale Jaroš šel pro poučení i k filosofům východním, kteří byli Ruskinovi nejen cizí, nýbrž od nichž jej odlučovaly přímo jeho předsudky náboženské.

Křivdil by Jarošovi, kdo by jej pokládal za podceňovatele umění, za někoho, komu umění jest něco druhořadého, co může býti odstavováno v životě. Nikoliv! Umění má mu v životě místo největší důležitosti, nenahraditelné ničím druhým: má dávat lidem víru v život, činiti z nich spolupracovníky na „linii boží“, jak říká, to jest na vývoji za zdravím, svobodou, čistotou, krásou, radostí; a jedině umění dovede toho. Dílo umělecké jest nic víc a nic míň tedy než spolupráce s Duchem života; Duch života této spolupráce od lidství potřebuje a očekává; a zrada tohoto očekávání jest jediný hřích proti životu — mystický hřích proti Duchu, jemuž nemůže býti odpuštění — jako dílo naplněné jedině a pravě štěstí.

Odtud přísná heroická ethika, kterou klade na umělce Jaroš. Umělec má jedinou povinnost na světě, která jest mu zároveň jeho nejvyšší rozkoší: svatý, veliký, neporušitelný egoism svého díla. Nesmí se dáti ničím odvésti od něho: ne hladem svým ani hladem své ženy, ne utrpením dětí, ne službou domnělým potřebám národního dne. Splniti své poslání *cele*, ze všech neroztráštěných sil, vytvořiti to dílo, k němuž *jedině on* jest povolán,

neboť on jediný jest s ně, a ne vyhnouti se mu a dáti za ně spoustu všední práce zdánlivě užitečné, to jest jediná jeho povinnost. Tento tvrdý motiv vrací se stále v první z obou knížek Jarošových; on jest povýšen na poslední nejvyšší sudidlo umělcova života. Aleš, Neruda, Němcová, každý jinak a z jiných důvodů, zradili částečně své poslání a provinili se před Duchem života: rozhodli se pro mravnost nižší proti mravnosti vyšší.

Aleše, když odvrátí se od monumentálního umění a rozměňuje zlato svého genia v měďáky příležitostných ilustrací a kreseb, odsuzuje Jaroš právě jako Nerudu feuilletonistu, jenž věděl, že koná práci nesvou a nekoná, nemůže konati vyššího díla svého, básnického, a pro práci časnou podvedl nás o část díla věčného; právě jako Boženu Němcovou, která mohla nám dáti ještě jednu Babičku, kdyby byla nevyplýtvala svých sil jako matka.

A k tomuto dílu má právo umělec žádati nutné podpory svého národa a zvláště té části jeho, kterou nazývá Jaroš *vidoucími*, to jest těch, kdož pochopili snahu umělcovu a porozuměli jí. Těžkou a dodávám spravedlivou kletbou stihá Jaroš tyto zbabělé vidoucí, kteří nepromluvili v případě Alšově, když jeho umění bylo tupeno a pranýřováno nevědomcem Juliem Grégrem. „Oh, vy vidoucí! Vy jste pravým zlem pro umělce zápasícího, nikoliv ti nevidoucí. Vy vidoucí, kteří chápete dílo, ale v dobu jeho osudných peripetií a v tísních malomyslnosti setrváváte klidně nehybní, až jak se nějak vyseká sám; vy vidoucí, které má kol sebe každý tvůrčí duch, aby v hodinu největší potřeby poznal vaši nespolehlivost a s úžasem pochopil, že musí se opřít jen o sebe sama; vy vidoucí, kteří po vybojování boje osamoceného zas se honem vracíváte k němu, plichtíte se zas dotěrně do jeho příběhu, abyste si utrhli kus jeho slávy, již jste tak dávno, „už tenkrát“ předvídali, — vy bezděční učitelé umělcovy nezávislosti, ale i skuteční, praví zhoupci jeho vlastního pravého díla: naučili jste i Alše věřit jen sobě, spolehat jen na sebe, hledat pomoc jen v sobě — ale za cenu rozdrobení a zmaru jeho velkého díla životního.“

A žhavým cejchem ironie znamená na jedné straně Jaroš čelo

národa, „který své Musy zaměstnává praním komisiho prádla, který svými křídlatými koni rumaří, který krev svých básníků a umělců pouští klidně do stoky obecného života“. To všecko jest opakovaná urážka Ducha života a nemůže zůstat bez trestu, stane-li se pravidlem.

Má Jaroš pravdu? Nevím, jestli v každém z případů, jichž se dovolává. Jen velmi podrobný a velmi nesnadný rozbor té záhady všech záhad, již jest děj tvorby umělecké, mohl by to rozhodnouti. Nezdá se mně na příklad, že má úplnou pravdu v případě Boženy Němcové. Babička vznikla nejen v nejvyšší tísní hmotné, v strádání všeho druhu, nýbrž přímo z nich — to jest: ony byly také podmínkou, aby mohla vzniknout. Nitily v básnířce tu touhu po ztraceném ráji dětství, po tom vzpomínkovém opiu, jehož se jí dostalo plně až jejím dílem; bylo jí třeba všeho toho přítomného žalu, útisku, trýzně v tom smyslu, aby mohla proti nim reagovati a sobě — a ovšem bezděky i nám, ale nejprve sobě — svépomocí vytvořiti své básnické arcidílo. Kdyby neměla zmučeného srdce, zraněné duše, jichž bylo třeba uspávati, hoře, jež bylo třeba oklamati, pochybuji, že by byla vznikla ta básnická ukolébavka, již jest její Babička. O tom tedy mohou býti v jednotlivostech spory; záhada vzniku určitého díla umělcova, psychologie jeho tvorby, jest něco, co jest nejtíže dostupno rozboru a proniknutí.

Ale Jaroš má jistě pravdu *pro celek tvorby národní, pro celkovou národní hygienu*. Nebudeme míti opravdové tvorby, pokud v ní nebude účasten celý národ, pokud celý národ nebude spolupracovníkem a spoludělníkem na díle uměleckém a umělec jen prvním mezi ostatními druhy. Pokud celý národ nepůjde v Jarošově „linii boží“, potud není naděje, že by vzniklo umění opravdové, které jest více než soukromá záliba a hra jednotlivcova: nesmrtelný chléb duší, pramen zdraví a síly pro celek i jednotlivce.

Jaroš klade neústupně tento požadavek vnitřního přerodu a vnitřní obrody celonárodní. Není možno dosti hlasitě s ním v tom souhlasiti právě dnes, kdy prožíváme obrodu — vnějško-

vou a povrchovou a začínáme se uspávati novými sebeklamy. Pod vnějškovým svornostářstvím postupuje týmž plíživým morovým krokem zloba, zášť, podlost, surovost ducha i srdce, myšlenkové násilnictví a dráčství, jako bylo tomu před válkou, jen o poznání lstivěji. Žádáme spravedlnosti pro sebe jako celek národní, a neumíme ani dáti si ji navzájem; voláme po svobodě, a jsme vnitřně nesvobodní, otroci cizích nepochopených a nestrávených hesel a floskulí, zbabělí zrádové sebe i svých bratří.

Dvě knížky Jarošovy přicházejí opravdu včas: v hodinu dvanáctou. Budto dovedeme vybudovati ze sebe opravdovou *civilitatem Dei*, krásnou, umělecky čestnou a pravdivou stavbu, jako byla stará obec tábořská, nebo budeme velehromadou střepů lidských, mezinárodním velesmetišťem i ve svých samostatných hranicích.